

IS-ISTOLYA

Stories

Stories and Illustrations

by

Miss Edith Bacbac

Mrs. Noelle de Castro

Mr. George Ged-ang

with the help of

Miss Marjorie Draper.

Miss Judy Wallace

SUMMER INSTITUTE OF LINGUISTICS-PHILIPPINES, INC.
TRANSLATORS 1973 PUBLISHERS

Published

in cooperation with
Bureau of Public Schools
and
Institute of National Language
of the
Department of Education and Culture
Manila, Philippines

1073 - 330
Printed in the Philippines

FOREWORD

One of the noble aims of Education is to equip every citizen to participate meaningfully in his society and to share in shaping the destiny of his country. Providing literacy instruction in each man's vernacular is a basic step in realizing this goal. To promote this purpose the Summer Institute of Linguistics works in agreement with and under the auspices of the Department of Education in the preparation of instructional and supplementary reading materials for the various Cultural Minorities of our country.

The Bureau of Public Schools takes pleasure, therefore, in presenting this volume of literacy material which is part of its list of approved supplementary reading materials prepared for use by the Public School in the areas using the vernacular of these materials.

LICERIA BRILLANTES SORIANO
Director of Public Schools

FOREWORD

Some of the glory of the Philippines lies in the beautiful variety of people and languages within its coasts. It is to the great credit of the national leadership over the years that no attempt has been made to destroy this national heritage. The goal has been instead to preserve its integrity and dignity while building on this strong foundation a lasting superstructure of national language and culture.

The present book is one of many designed for this purpose. It recognizes the pedagogical importance of dividing literacy and second-language learning into two steps--literacy being the first. When a student has learned to read the language he understands best, the resulting satisfaction in his accomplishment gives the drive and confidence he needs to learn the national language. His ability to read, furthermore, is the indispensable tool for the study this program will require.

The Department of Education of the Philippines is proud to present this latest volume in a nationwide series designed to teach the national language through literacy in the vernaculars. It will strengthen both the parts of the nation and the whole.

JUAN L. MANUEL
Secretary

PREFACE

This book is a group of stories of direct experiences on different life situations. These stories are primarily prepared to serve as supplementary reading materials for adult education classes as well as for beginners in reading in the lower primary grades. The translations in Pilipino can also be used as reading materials in the upper grades. The writing of these stories also served as a part of the training of the authors on how to write about different life situations like relating tragedies, making comparisons and descriptions, trips, etc.

This is one of a series of books prepared during a Workshop-Seminar conducted by the Summer Institute of Linguistics in cooperation with the Bureau of Public Schools from September 24 to November 2, 1973 at the "SIL" station at Bagabag, Nueva Viscaya. Participants were public school teachers. The "SIL" helped and guided the participants in the preparation of these books. They also took charge of the printing into books.

PREFACE

Nan naay liblo et esa ay grupo di is-istolya panggep isnan natkenatken ay maal-alamid isnan biyag ay pinadpadas nan ninsolat isdana. Nan naayda ay is-istolya, naisolatda ay pala mabasbasa isnan men-oskilaan, nan amam-a ya inin-a, ya abes nan menloglogi ay menbasa isnan primarya. Mabalin abes ay basbasden nan nangatngato ay grados nan naisolatanda isnan tagalog. Nan naisolatan datona ay is-istolya, siya abes nan kaneg ninpalaktisan owenno nin-adalan nan nangisolat isnan naayda ay is-istolya is natkenatken ay maal-alamid isnan batawa ay kaneg nan omipaaga owenno omipababawi, nan mangipaliso isnan esa'y logal isnan token ay ili, menbiyasi, ya nan odom ay kalasi.

Siyana nan esa ay liblo ay naisolat issan Workshop-Seminar ay inpangolo nan Summer Institute of Linguistics ya nan Bureau of Public Schools issan Septyembre 24 enggan san Nobyembre 2, 1973 id Bagabag, Nueva Viscaya ay istasyon nan linguists. Nan ninsolat et mimistolo ya mimistala isnan pbuliko. Nan "SIL" tinmolongda ya init-itdoda san naisaganaan datona ay masapo is liblo. Daida abes san nakigad issan nailiblowanda.

NAN MABASA ISNA

PART I -	KANKANAY	1
	San Imcuyak id Bagabag	2
	Nan Pito ay Olas ay Biyahi	
	Ninbalin ay Simpoo ya Tolo	7
	Nan Poos id Bagabag	13
	Nan Malkitan id Bagabag	14
	Mo Maoclnos Tako, Napigsa Tako	17
	San Lemlem ay Aped Dagem	21
	Mo Ngata Wadaka Issan Natekdag ay Bus!	26
	Anito? Wa'y Baken	30
	San Imegya-egyatak	33
	San Kinontinak is Bain	36
PART II -	PILIPINO	37
	Ang Pagpunta ko sa Bagabag	38
	Ang Pitong Oras na Biyahe na Naging	
	Labintatlo	43
	Ang Init sa Bagabag	50
	Ang Palengke sa Bagabag	52
	Kung Magkakaisa Tayo, Lalo Tayong	
	Malakas	55
	Ang Bagyo na Hangin Lamang	59
	Kung Naroon Kayo Nang Mahulog Sa	
	Bangin ang Bus!	63
	Multo? Hindi Yata	68
	Nang Ako'y Himatayin sa Takot	70
	Nang Ako'y , pahiya	73

PART I

KANKANAY

SAN INMAYAK ID BAGABAG

Isdin Maltis id esa'y domingo, inbagan nan District Supervisor en omeyak makimiting id Bagabag, Nueva Vizcaya. Wada san kadwak ay mistolo dedan. Men-gasingak ay omey id Bagabag tay sag-en di Lagawe ay mentaltalabakowan asawak.

Issan Sabada ninlobwat kami ay sin ina id Sagada. Inpakkey ko nan anak ko ay si Jeannette tay dadama nan seseg-ang na ay mataynan. Enmi sin-ed nan Banawe Bus id Sabangan. Nadanaganak tay alaona dapay maid domateng is logan dapay sigod ay lomaos id Sabangan isnan alas onsi. Nennennemek ay somagong kami id Sagada daet kawanada san bus. Alas dos ay inondan kami id Bontoc. Inilami da Mr. ken Mrs. Ged-ang ngem maid teanda issan loganmi isonga inmeyda issan esa ay bus.

Kaegyat nan daan ay omey id Banawe. Omeegyatak ay mang-osdong isnan tengey isonga

egayak ninmolmoli. Am-amed issan inomdananmi
issan geday, pintet ko nan angesko.

Menkebkebkebak dakpay menlowalo ken Apo Diyos
ta iwanedna dakami isnan kaeegyat ay kalsa.

Salamat tay ninnanaod kami ay inomdan id Banawe
olay naladaw. Inomyan kami issan baey nan agimi
Ninkalkalkalikami enggana ay tangan di labi
isonga daan kami ay naseseyep issan nangdag-osan
da Mr. Ken Mrs. Ged-ang issan kawakgatana.

Nasapa kami ay inomdan id Lagawe issan wakgat
di Domingo. Nadismaya kami ay sin-ina tay
egay domateng si lakayko ay magapo id Manila.
Daet kanan san ikitko en; "Akayo bawet ta
mangan tako sakpay ipango dakayo id Bagabag."
Aye, ninpangalagto nan posok is gasingko tay
adiyak gintek nan ome y id Bagabag daet wada
nan manglayad ay mangipango.

Baken kaeegyat nan kalsa ay magapo id
Lagawe ay manpaey id Bagabag. Baken kadadanag
is aksidinti. Ngem iilak nan anakko ta maid

mang-injection isnan logan. Nenemnemek san
damag ay naipilyodiko ay wada nan ipogaw ay
nakabado is badon di soldado ya nerses ay
men-it-itbek is agas dapay obpay kedet. Wada da
kano nan ongong-a ay natey.

Menpololoos issan inomdanan mi ib Bagabag,
issan om-ompaan di aloplano. Winanwanedmi
san andoando ay omompaan di aloplano dapay kaneg
maid daan is songgep issan napoponokan san
bab-aeay. Kaneg nababaked nan naliliwes.
Naliweng kami dapay maid mensootan. Nin
moyangawak daket ilan nan ipogaw ay mentontoned
id ada-adawi. Kinwanik issan kakadwak en
semagong kami id kalsa ta enak mensoot dada pay
menlinong. Initdon san lallalaki ay mentontoned
nan daan. Ene! mo obpay nin-anos kami bassit
waay dinas-anmi. Ngem olay gawis di ay pedas.
Mentedted nan lingetko ya mensakit nan sikik ay
binomma isnan poos ay kayet mang-anap isnan daan.
Assem! Dinas-anmi dadlo. Gawis tay sinab-atmi

san sinbaey et itdoda nan baey san am-amilikano ay mentete-e id Sagada. Men-gasingda issan dinmatngak. Inyam-amoda san bisita da ay si Mr. Robert Busenitz. Ginmawis san liknak issan mentedek ay mainom ay inyalida. Inbagak en wada nan iib-ak ay menseseed. Daet kanan san babbabassang ay malikano en enkami aggan daida ta mangan kami. Mabainak tay nan malikano et adida kano men-ilak-am mo maid namnamaenda is bisitada. Inbagak nan liknak dadapay kanan en ad-ado nan insaganada. Insonga da et mendala-ib san Amilikano ay bisitada et enmi aggan san iib-ak. Ginanasmi san kanen di malikano ay men-imis. Damon san kakadwak ay makiobong is malikano. Nababain san ib-ak et egayna aminen san kanena. Nasdaaw pay tay getken san mamalikano ay menkali is Igolot. Issan sinmagongan mi id Lagawe men-etek siya ay mangibaga ken asawana ya nan gagayemna en nakiobong is mamalikano id Bagabag.

Issan wakgat issan lonis inpangon asawak
dakami id Bagabag isnan binolod ay jeep. Mentee
kami isnan baey di Amilikano ay sinmaa id Amilika.
Ayo! kagaganas ay mangpadas ay menbacy is baey
di Amilikano!

NAN PITO AY OLAS AY BIYAH
NINBALIN AY SIMPOO YA TOLO

Nan oney id Bagabag no magapo id Manila pito ay olas. Ngen issan inneyak sidi inalak is simpoo ya tolo. Siya nan istolyaek nan naikkan sina.

Gawi-gawis san wakgat issan bowan di Septyembre ay oneyak isan episinami... Institute of National Language issan Department of Education id Manila. Idi es-estek san lamisaanko nangayag san aponi. Inmegyatak et san sikik maliknak ay punayegpeg issan egyatko. Osto'y ondanak issan segpan dakpay komapsot issan egyatko. Tay nganin no nan kegtona ay mapayagan ka is apo, olay sine ay apo, kanegka nakabaso si dake-dake. Ngen mo kitdi es maminsan wada nan gasat ay mensesed sidi. Siya san saak pay naiyegyatan idi siya nan naod-odi ay naay san innak. Kanan san diliktolni on ennak makisiminal

id Bagabag is mensolat.

"Siya dadlo sa," kanak issan nemnemko.

Layde-laydek ay menpangtayan issan talabakok si siawyan daet osto-oto nan naay. Issan gasingko egcyak getken san nangwaniyak en owen.

Dowa nan daan ay menpa-Bagabag mo magapo id Manila. Esa nan mangidaan id Baguio-Bontoc-Banawe-Lagawe daet Bagabag. Nan esa idaan id Cabanatuan-Bayombong daet Bagabag. Egak ilan nan naay isonga kanaken padasek.

Adi issan tolo ay agew daket menlogan issan bas ay Lamut tay siya san mangidaan id Bagabag. Waay esa ay olas san nentagtagan san bas issan gawi-gawis ay daan dami't datngan san mensiyanan nan dowa ay daan ay naay. Dami't tinataynanna idi anak-a daet kasanaldong san bas. Isin-ingko pas issan tawa daet Aye! Linyan di katala-talak. Sinsimintowenda obpay isonga es-esa'y daan nan mabalin. Kabaken mi abes si kagasat, dakami san ninseed issan kabobosan san linya id angana.

Nakao-kaongan pay met san kalsa et adi polos kabalin ay ikankamon san talak. Kaneg manet daan di ipogaw si menpaspasyal. Palalo ay kadidismaya san kaiilalana isonga sak-en et kayat ke koma ay mo mabalin mensagongak et ta idaanko id Baguio. Menses-ses-ses-ead kami et sisi. Menpeloloos paynet ay kaneg ta maipopogon. Isonga san ongong-a dadaet kasi-aaga. Yabyabyaban san in-ada daida tay kananda en medit map-osanda. San abes lallalaki binmalada ya sinonggepda issan bas. Adiyak naitpe san ammengko issan mangiil-ak ken daida tay ipanemnenda nan lalaki ay mensesced isnan segpan nan pag-anakan. Binmala ya sinonggep dedan. Ya daet kadadanaan. Kinalingkingak pay en olay sak-en et mendandanagak dedan.

Idi maaw-awni kasitatagtag san menlogan ay omali. Ammoket ay omey kami tay kasi da ammeng. Nadlawko ay san kaadowan issan kalsa ay dinaanmi egay kasiminto. Kaneg manet nan kalsa ay Sagada-Dantay. Palalo ay tarok. San naisagsag-en

met kitdi issan dadakke ay ili siya san nasaminto. Dapay maid abes teken si matamaang. Paypayew et kedeng nan naliliwes. Siya obpay na nan pangwaniyanda en agamang di Pilipinas nan logal ay naay.

Idi nganngani ay omdan kami id Noweba Biskaya, am-am-amed es nan kalsa. Mabilbilig dapay maid polos maila is kak-aiw isonga ado-ado san islaid. Namintolo kami ay nataktaktak isnan islaid ay naayda.

Issan damo, wada san geday. Men-od-odan od is dake-dake isdi. Daet siya san kagkagdayana. Idi daldalosan san boldoser dakami pay mentetee issan bas. Maid makabala owenno makasin-eng tay nan tawa main-eb gapo issan dake-dake ay dagem. Idi maid ikkak daket maseyep. Bigla ay binmangon san lelen di talak. Idi sootek san olas adik pay kitdi patiyen idi ibagada en dow a ay olas mi isdi.

Dami't taynan san logal ay naay. Om-omgid

kami abes, daket kaanila isnan nabobonton ay
lota ay kaneg bilig isnan tengen di daan.

"Kedeng," kanak issan babai ay katokdowak.
"Omapa tako samet isna. Maid pay met naila is
bab-ae y si lomakowan si makan." Ingkálík si
Tagalog tay adik gekken nan ngadan owenno
nagapowanna.

Idi tomba danat kanan isnan Ilokano.
"Siya mampay," Daet men-anges si ada-adaem.

Dakami et omdan issan ikapitlo ay
nataktakanmi. Osto ay somaldeng san bas dapay
kedeng ay kanegak nabba-nabbay. Kimmapsotak.
Omam-am-amed et. San naay abes ay kalsa ay
bolboldoselenda tapno oman-anawa. Wada san
mentetee id soona ay manggedgeday issan lota.
Issan pangiilaak issan katektekdagan san lota
inmegya-egyatak abes. Kaneg maikak-aob isdin
timpon di Sapon mo ikaob nan sapon nan Pilipinos
isnan ipakao-kaongda ken daida. Nemnemnemek na
dapay malikna ay madogat nan dotdotko. Daket

menlowalo. Idi maid et san matektekdag ay lota daet isoblat san boldosel et dalosana. Siya baw es san nagasatanmi na tay wada san kaboldoboldosel issan loglogal ay naayda. Nan od daan ay naay menlogi id Cabanatuan et enggana id Tabuk es-estenda. Esa na ay prodyikto isnan tolagan di Pilipinas ya Sagon. Isonga san am-in ay maos-osal sidi nagapo id Sapon. Ammok ay no makwas nan kalsa ay naay ta maosal awnit gawigawis. Sapay koma.

Osto-osto ay bonolbolinget issan inomdanak id Bagabag. Nakomboṣ san daan ay imbis ay pito ay olas ninbalin si simpoo ya tolo. Ngen nakaangesak dadlo tay inomdanak.

Menggalalasingak pay tay san ipogaw ay nang-abat ken sak-en gawi-gawis. Daet mangyey issan baey ay menteak daket tet-ew menpangalagto is gasing ko tay san es dinatngak ay ib-ak dowā ay mimistala isnan kad-an tako.

Nan Poos id Bagabag

Nan Poos id Bagabag et maid is-isona id Sagada. Kanegak masissisi isnan palyok. Mo mabalin et menteteteteek isnan danom ay kaneg pato am-amed mo kag-a-kag-aw. Mo labi ilolokat ko nan tawa dapay kayet menpoos. Dayawek bawet nan ipogaw id Bagabag tay maid sokilda. Mabalin ay ilolokat nan tawa isnan labi dapay kadidine. Ya abes, ganasek nan lagop mi ay pilipino ya malikano isnan miting tay maid makikibiyang iso nga mabalin dadlo ay eyak makioskila ay nakasinilas ya nakapotot. Id ili, mo pomoos bassit mabainak ay menpotot tay nan sikik ay kaneg sikin di nowang. Isna naganas nan menpotot.

Waay kasasadot ko id Bagabag tay menpololoos mo baken nan swimming pool, electric fan, nan mentedek ay mainom isnan refrigerator, ya am-amed nan kinagawis nan ipogaw isnan logal ay naay.

Nan Malkitan id Bagabag

Nan malkitan id Bagabag teke-teken isnan malkitan tako. An-annawa is cyaka. Wada am-in nan nakala-kalasi ay mailako. Wada nan ikan, kalni delata ya nateke-token ay madengdeng. Wadada nan madengdeng ay maid isnan malkitan tako. Kaneg san kaneg pat-o ay talong dada pay ninkalalaka. Pito ay dadadadakke san sais. Wada abes san ana-anando ay baatongda ay waay mamintolo owenno mamin-epat nan kaan-andona isnan baatong tako. Ado abes san saloyot ay kanakanan nan Iloko en kaimasan, dapay aped kaneg sibsibit. Nan baw protasda maid onay ngem baat et kedeng san adoado.

Issan damon di omayanmi maid anyaman tona ken sak-en tay id Manila kaneg dedan tona san malkitan. Ngem san ib-ak masdaawak tay aped men-amme-ammeng. Idi sootek mo ngan san am-ammengenna daet obpay san ikak-an san men-il-ilako. Wadada san mabidbidong san bagangda ay mangibogbogaw issan

lakoda. Mo bangos kaspangaligan, kankananda:

"Bangos, bangos, lomako kayo is bangos. Kaal-ala. Dedada pay ay menpalpaltok."

Mo baken abes daet wadada nan menlallalla ay mangikankanta isnan lakoda. Mo kalni kaspangaligan; "Kalni, presko ay kalni. Akayo ta lomako kayo. Si awni et maamin, maiwed isaayo."

Kaaammeng iman. Ngem wadada es san tomongeg. Mo waday maibatogam ya kabanogaw kaneg waday menpangsowat isnan ingam. Wadada dedan san omipaliget. Issan ostoy mentawtawalak mang-ey na nin-ibogaw san mangibagaana is lako na. Kaneg toweng di kakalkalina. Daket mentaynan et egayak lomako. Siyana nan ikakkan nan malkitan ay kaneg tona. Adi polos ganasen ay menmalkit. Bommay, tomoweng dapay omolaw amed nan kaado-adon nan ipogaw.

Mo Maolnos Tako, Napigsa Tako

Kaseseg-ang san kaillaan san ili id Bogang
issan napoowana. Maid onay menkiwkiwi.
Kasiwawakat nan bonbonag. Nan ipogaw maseyseyepda
isnan batawa. Mo nan kag-aw kasida totokdo isnan
bonagda isnan nasasaadan nan bab-acyda. Law-enda
nan men-idolin is okana isnan teken ay baey.
Law-enda dedan nan en makibaey is teken ay baey.
Gapo isna impoltanti ay maikamakan nan kasin
kasapowan san bab-ae. Ngen mo iilaen san ingkakkan
san ili kaneg mabayag esa pay mabalin ay kasin
maipasimpa. Am-amed tay at-atik nan omili.

Ngen olay obpay nan makwani en adi maikkan.
owenno naligat, mabalin dedan mo maolnos tako.
Siya nan mangipapigsa nan kaolnosan.

Issan nawakgatan di poo natogop san amam-a
et matotyada is men-gawisan nah ili. Siyana san
omona ay nailaan san olnosda. Nakwas pay san
miting dadaet somaa. Wasdin nangibaga isnan

pangabongna issan maikkaan.

San amam-a biyangda nan mensapo is baey. Was di en nangala is gamig, tali, ya assiwi. Dadaet masisiyan et wada san en men-gabot. San ib-ana enda inomma is kaiw. Wadada abes nan en inomma is pao owenno owey. Siya dana san masapolda ay mensaad. San amam-a ay adi makaawit is kaiw ya adi makagabot dadapay wada ay menbedbed issan goon.

San babbabai nagodgodwada dedan. Wadada san en nangobi ya en immanap is madengdeng. Mo isaada dana daet wadada san mangbibiyang ay mang-oto. San abes ib-ana binibiyang da san men-ikanaew issan maiwawakat ay bonag. Olay san ini-inin-a tinmolongda ay menkidkid is obi. Mo baken wadada ay mang-aaba isnan ep-oda.

San congong-a egayda kalibli issan talabako. San mentawen is epat owenno lima ay aped men-ay-ayam koma nabaada ay mangiyayayam issan inannonodida. San es bakin naet-etngan ay makagayad is timba binmadangda ay manakdo. San babbabassang

ya babbaballo nin-oboda issan bato. Siya dana san maidatil dapay maisapo issan baey di otik.

San imbadang es san ib-an di ipogaw, adi makalingkingan. San oskila id Sagada, kas pagaligan, nin-igowabda issan ib-an di goon ya kaiw. San miyol ya ib-an nan manemnem ay ipogaw inmeyda nindawat is telong id Bagyo ya id Manila. San taga-ili ay en ninlagbo is teken ay ili inmisaada is ib-an di makan, badbado ya ewes.

Kagagasing abes san binmadangan san Aamilikano ay nintetee isdi. Ado san inidyada ay masapsapol di ipogaw. Ngem nan nadagsen ay badangda ay mabalin ay adi tako am-in maila et san lowaloda tapno kasin tako gomawis. Siya komanay amed mangipapigsa ken datako ta datako pay domnge isnan ibagbagada panggep nan Diyos.

Et mo egay tako ngat kaeesa isdi ta wasdin nangikkan is nenemnemena, san sin-awyan ay

mentalabakowan tako waay inmey ay kabowabowan.

Isonga no maoolnos tako, tet-ewa ay napigsa tako.

San Lemlem ay Aped Dagem

Ay nakail-ila kayo owenno nakapadas kayo is lemlem ay aped dagem? Id Sagada, nan getken tako ay lemlem et napigsa ay odan ya dagem owenno napigsa ay odan et kedeng,

Namingsan ay wakgat issan Sabado, Inmali san Amilikano ay paylot di Linguistis id Bagabag ay mang-ipagtek en wasdin mensagana tay wada nan napigsa ay lemlem ay omal-ali. Awnit kano omdan issan olas di alas otso isnan labi issan kapsengana ay domingo. Kinapigsan di dagem san apedna ap-apatén. Egaymi ikaskaso san kankanana. Kinwanin di dagem is aped iyeg-egyát. Nan napigsay odan nan kaegyát isnan adi mangtek ay menlamew mo waday layos. Inyammengmi ay mangwani en dadama obpay nan egyát nan paylot is napigsay dagem.

Wasdinda komanogkog ay mang-eset isnan beb-eyda. San inin-a, wasdinda en neamalkit ta

isaganada nan kanenda. Nan magmagpak ay maosal isnan balloti dadapay naipalayog. San wadwada isnan widanda dadapay inisgep. Kananda en enkami membakwit issan oskilaan tay siminto et napigsa dakami pay ikekeeg. Ngen idi ilaek tet-ewa ay obowenda san ewesda ay en membakwit. Daet makoti san posok et ilogik ay mendanag. Sinoot ko ken paylot mo kas-ano nan kinapiligron nan lemlem ay deey. Danat kananen daan pay laeng id baybay et makiwkiw-wes is tolong gasot ay kilometros isnan esa ay olas. Mo adina sokatan nan daana men-itayawna nan bab-aeey, ipogaw ya nan animalis. "Isonga inggalot ko nan aloplano," kinwanina.

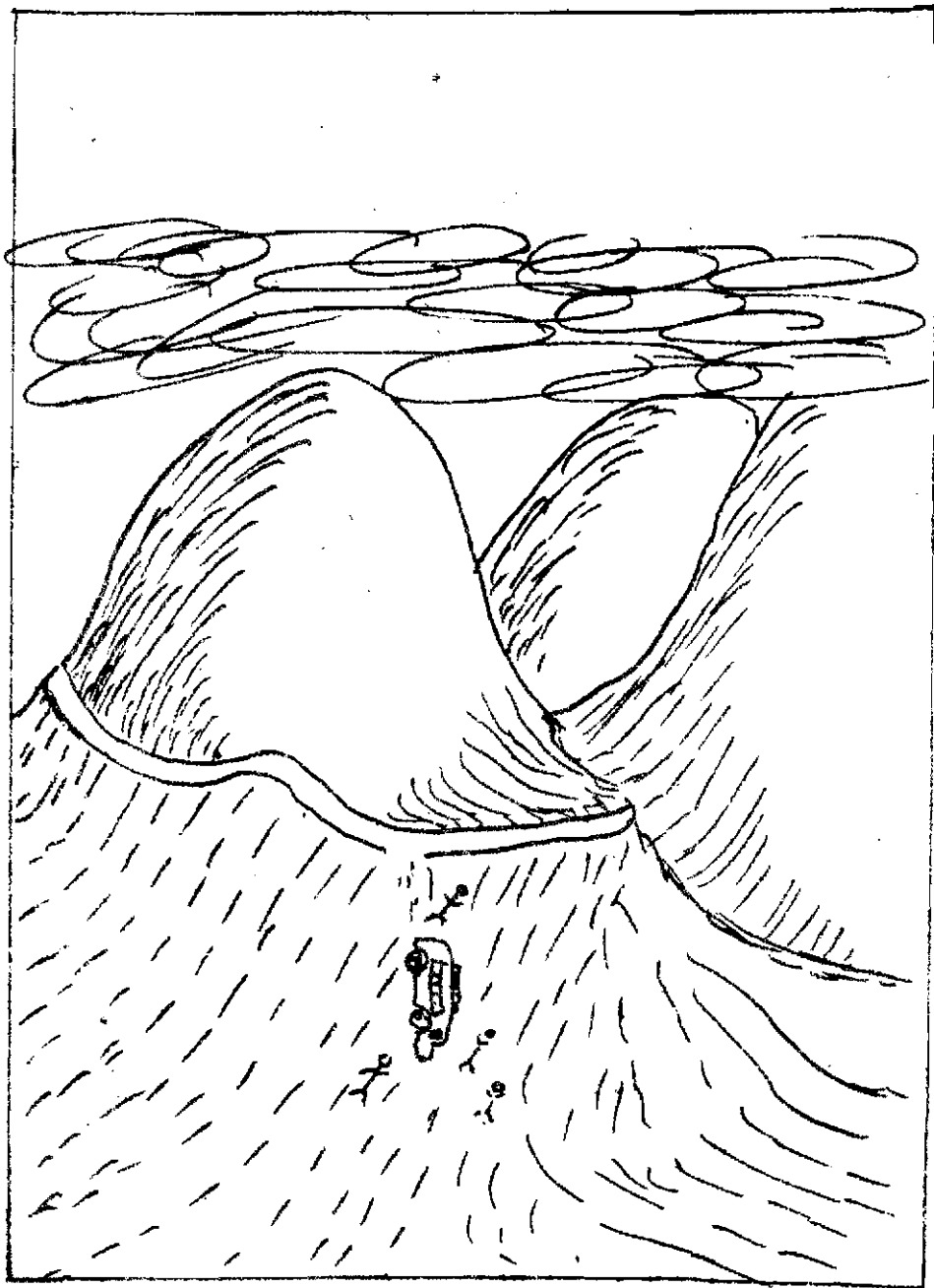
Ngan ngen aya di kaneg tosa is dagem? Nan met getkek ay kinapigpigsan nan Dangwa et dewampoo ay kilometros isnan esa ay olas. Imegya-egyatak daket en ibaga isnan kabacyko et estenmiy idakig nan tawtawa. Iso met laeng nga wasdin madanagan tay sag-en nan Nueva

Viscaya id Kasigoran isnan probinsiya nan
Quezon ay ostoy daanen nan lemlem.

Issan olas di alas siti ya kagedwa issan
labi issan Domingo, enkami nin-gimong ay
sinsagsagogong. Nenlowalo kami ta mangisalakan
si Apo Diyos. Egay kami pay laeng somaa daet
sanaman di makikiwes ay dagem isnan bobong.
Dakamit kayet menlol-owalo. Makikiwwep kayet
san dagem issan somaaanmi. Linmalabi ay maid
polos saldeng san maid kankanegna ay dagem
idsina ay ili tako. Wada nan natkenatken ay
kaeegyat ay onin nan dagem. Wada nan kaneg
men-ay-ayos-os, wada nan kaneg onin di sirin di
polis owenno firetruck. Mo pomigsa onay nan
dagem, wada nan kaneg ngengen di aloplano is
makiwwing ay kaneg menbomba. Wada nan kaneg
ngitiyeb pay di asc. Wada abes nan kaneg beben
di kiskisan wenno talak mo omandal. Tet-eway
kaeegyat san kadedengngana daket egay kaseyseyep
issan sinlabiyan. Umap-apalak issan kakowaltwak

ay babassang tay maiwawaet ay maseseyep. Ay apcy liknan di ina is adaadawi isnan an-akna mo waday lemlem is kacegyat.

Siya obpayna nan lemlem ay aped dagem id baba. Salamat ken Apo Diyos tay sinongbatana san lowa-lomi. Tinken san lemlem san daana et tomikid id Aparri isonga imbis nga san kinapigsan san dagem et tolong gasot ay kilometros isnan esa ay olas, ninbalin ay sin-gasot et simpoo et kedeng san inomdan id Bagabag. Siya obpay nan silbin nan lowalo mo tet-away magapo isnan poso.

Mo Ngata Wadaka issan Natekdag ay Bus!

Ado nan mangwani en kaadowan ay aksidinti et mapaspasamak isnan timpon nan pinagbabakasyon di iskowela ay kaneg nan kolismas, balo ay tew-en, ya nan ib-an di nangina ay agew. Waay met kitdi baken an-in ngem kaadowan nan naitimtimpo isnan kaneg datona ay agew.

Issan primiron di Iniro issan tew-en di 1972, napasamak nan esay kaeegyat ay aksidinti. Natekdag nan esay dangwa bus ay nagapo id Tabuk ay menpaali id Bontoc. Tolompoo et dowan san natey ya nasolok ay tolompoo abes san kaeegyat san sogsogatda. Pingsan baket ko san esay nasogatan. Nin bakasyon siya et mensagong koma id Baguio ay mangitoloy isnan oskilana. Ostoy nagisbet issan balo ay tew-en daet mangdag-os san agimi ay padi. "Makkeyta id Bontok," kinwanina. Issan inkana ay nangikali, gegetkek ay wada nan natey mo baken ya naaksidinti.

Sokod ay ninlogan kami sanapay ibaga en waday ,
naitapi is agimi is nan aksidinti.

Wada pay omdan kami issan ospital id Bontoc,
adoado et san ipogaw ay epdas nadagop.

Dedengngenmi san ado ay kasiaadawag begew issan
saksakit nan sogsogatda. Dagos ay inanapmi san
pingsan mi. Dinas-anmi ay ag-agassanda. Adi
yet siya makakali ya makakiwi. Nasogatan nan
esa ay ledengna et nagmik nan tolangna.

Nasogatan abes nan bagangna ay ngan-ngani ay
omdan isnan kalangakangna. Midyo yinman-es nan
olona ay naipagpa-pagpag. Talaga ay adi kakagtek
mo ngandi omat ken siya. Wada san tapina ay
mentedteded nan agada isnan seg-angda. Gawis
tay nateppelak san liknak.

Sokod ay tomenga sarf labi, danat dadlo
ilogi ay menkiwi. Nalikhana et san sakit nan
sogsogatna. Mo waday mailasina issan
mangbanbantay ken siya, danat ayagan siya
dapay men-aga. Way ngen isnan seg-angna isnan

naikkan ken siya. Idi nang-ila, dat mang-ayag
dapay men-aga ay mangwani mo kas-ano siya.
Egayko nateppelan ay ninlowa dakpay kanan en
gawis siya. Men-iyaman tako ken Apo Diyos tay
insalakanna sik-a." Gawis tay damit nemnemen
ay menpaala is agas ta maseyep siya tay anok-aen
daet men-aga.

Issan kawakgatana, dinmateng si amanna.
Iilak ay pepetpetana san liknana. Apag-edana
issan kaq-an san balasangna, dat mentedted san
agana.. San balasangna, daet abes men-aga dapay
men-anina. Am-in abes sanmangi-ila, wasdin da
ninlowa. Sak-en, daket nanaodan ay bomala.

Idi ostoy makag-aw dadat idateng san
katapi-tapindi natey issan natekdaganda. Damit
gintek ay epatda nan taga-Sagada. Maaw-awni dat
domateng san katablatabla. Dadat ibaga en
wasdiwasdin men-eset is koong di minatayanda.
Dat adoado san kasi-oobla ay men-alamid is koong.
Kanega paktorya san ikakaana. Ostoy men-es-eset

kami issan koong, dadat isang-at san pingsanmi
isnan ospital tako id Sagada. Siya nan
naag-agasana enggana ay ginmawis siya.

Madi san likna ay taynan san natey ay
deeyda isonga daket intoley ay makitolong. Sokod
wada ay malabi sakami pay isaa san iSagada.
Dakami san kaodiyang ay sinma-a et nalabiyang kami.

Nabannobannogak issan inomdanak id baey.
Mensakit san awakko ay kanegak naliklikna san
sakit ay niliknan san deeyda ay nasogatan. Daet
domteng issan nemnemko ay mo ngata wadaak issan
deey ay logan, sak-en ngata nan esay natey
owenno nasogatan? Enggana isdi, omee-egyatak ay
menbib-iyahi isnan timpon nan importanti ay agew
ay kaneg nan balo ay tew-en owenno Kolismas.

Anito? Way Baken

Mo baken siyam, waay simpoo san tew-enko. Getkek met ay men-oto. Getkek abes ay menbayo ya men-gao. Manemnemko san namingsan ay menbaybayowak ay es-esang. Da ina ken da ama et sinmipotda et egayda kayet sinmaa. Wada ay magisbet dakpay kayet ikamkamakam. Osto pay ay mentataepak dat wada nan ipogaw ay nin-ilak kanaken waay kadwak isonga binaybay-ak. Kanak pay en ayagak dat obpay ninkakammid san iilak.

Daket mennemnenemnem. Dapay dat madogat nan bookko ay kaneg dodokyawanda id tongdo. Daket ikakamo ay songgep dakpay men-oto. Binmala et issan nemnemko ay way obpay anito san inilak.

Wada pay abes ay meniol-owag san ot-otowek daet wada kasin nan iilak isnan batog di katigidko. Ipogaw ngem nasasalinan nan olona. Daet kasin kaneg madogat nan bookko dakpay abes pomayegpeg is eg yat ko. Wadan samet omon-onod

is anito?.

Begew issan egyatko, daket nalanagto isnan tawa. Nailana bawet ay menpat-a. Id wani, kaneg aped iitaw di ngem adik kayet malipatan san nakibtokibtotak ay deey. Ay tet-ewa ngen ay anito san inilak? Adiyak pay kayet sigolado engganaay waday kasinko ilaen is kanegna.

San Inmegya-egyatak

Inggana id wani edik makalingkingan san inmegya-egyatak. Waay maikap-atak sisi issan naikanan tona. Wada kami id Lepanto. Id Lepanto wada san bilig ay enmi omma-omaan si tagadew. Mo anak-a dakamit menlangan isnan oskila mi et omey kami managgadew. Isdi dedan ay logal wada san nasapo ay paggangambokan. Talagay sinapon di kompanyana ay pala isnan ipogaw sisi. Wada isnan sag-en di ginawang. Ada-adaem. Kananda en olay kano masoop di tolo is ana-anando is amam-a malimonda kayet. Mamamapnona is ipogaw. Mo makwas kami ay managgadew dakamit men-emes sina. Wada dedan san todey ay pag-emsan.

Issan esay agew inmey kami. Makwas kami pay ay nanaggadew, dakamit en men-emes. Nailana ay maid onay ipogaw. Adoado kami ay ongong-a. Idi omdan kami isdi am-in san menkalalalaing ay menlamew, sinmigboda issan danom. Kasida papayakpak. Wadada

dedan san natke-natken san ikak-anda. Dakami wada kamis san bengetna ay menboyboya. Gawigawis san kaiilaanda am-am-amed san men-gisgissan.

Gan-ganasek ay menboyboya issan men-gisgissan idi wada san menpangidogos ken sak-en issan danom. Ninkakikibtotak daket ninkasngang. Daket padasen am-in ay manemnemko ay ikkan. Menkik-iyatak. Ipaypayakpakko san ledengko. Dapay kayet maid silbina. Maliknak ladta ay malimlimonak. Daket ilogi ay men-egyat. Daet anak-a wada kitdi san ledeng ay ninpanggeen issan gitangko. Ginmasing san nemnemko. Danat idaka sak-en. Esa issan ib-ami ay ongong-a. Ostoy domakaak et kegak nabbanabbay ay nintagta-tagtag. Pomayegpeg san awakko dapay palalo san kebkebko. Kaneg waday men-as-asod isnan atey ko. Kedeng ay tinmayaw san ab-abiikko. Daet mangbabantay engaana ay ginmawis san liknak. Dapay omali san nangidogos ken sak-en et menpakawan. Iilak et omeegyat.

"Adik getken ay adika makalangoy." Daak pay abes omey issan nangidaka et menpasalamatak.

"Palalo nan gasingko issan nangidakaam. Talagay adik esa kalkalingkingan na."

Engganans di anak-an apedak makibkibtot. Dapay anak-an daket iitawen nan posong. Enggana abes isdi olay id wani, adiyak makaey isnan posong mo adik ilan ay at-atapew.

Issan Kinomtinak is Bain

Din biyagko issan kolihio et pilmi ay sakripisyo. Din siping ay ipaw-it da ama ken ina osto-osto ay pala tigas, madengdeng, daing, asin, asokal ya itsa. Kododa ama isonga anosak kano nan kabaelanda ay idya basta makaoskilaak.

Namingsan ay kag-aw issan sinmaaak ay nagapo id oskilaan, kinwanin nan esa ay babai id dormitorio. "Naay di kalnim ay inidyan nan sagogong mo id Sagada." Men-galalasingak tay nabayag ay egayak tinamtamtaman di kalni. Osto pay ay ot-otowek daet cmali san in-ina ay mangan-anap is inpagagona is kalni. Ay - - inayan!! Egay obpay naawatan san babai nan kinwanina. Aye! Daaket kinomtikomtin is bain ay kaneg linomnek is ket-an. Nin-pakawanak issan sagogongko dakpay iyispikal en egay naawatan san babai nan kinwanina ken siya. Kanak en bayadak ngem ipogaw apo Diyos siya ay makaawat.

PART II

P I L I P I N O

Ang Pagpunta ko sa Bagabag

Nang nakaraang Martis noong isang linggo, sinabi ng superbisor sa distrito ng Sagada na dadalo ako sa miting na gaganapin sa Bagabag, Nueva Viscaya. Dalawa kaming guro sa sentral ang pupunta. Masaya ko itong tinanggap sapagkat malapit ang Bagabag sa Lagawe na pinagtatrabahoan ng aking asawa.

Nang Sabadong iyon umalis kaming mag-ina sa Sagada. Isinama ko ang aking anak sapagkat nalulungkot siyang maiwan. Naghintay kami ng bus sa Sabangan na patungong Banawe. Nangangamba ako sapagkat ala una na ay wala pang dumadaang bus samantalang karaniwan alas onsi pa lamang ay dumadaan na ang bus na ito. Iniisip na naming babalik na lamang sa Sagada nang walang anu-ano'y dumating na rin. Mag-iikalawa nang hapon nang makarating kami sa Bontoc. Nakita namin ang kasama kong naghihintay din ng bus ngunit puno

ang aming sinasakyan kaya't sa iba na lang siya sumakay.

Nakakatakot ang kalsadang papunta sa Banawe. Takot na takot akong tumingin sa bangin. Nang makarating kami sa may guho, pinigil ko ang aking hininga. Nanginginig ako habang nagdarasal sa Diyos upang iligtas kami sa panganib. Nagpapasalamat ako at kami'y nakarating kaagad sa Banawe kahit huli na.

Pinalipas namin ang gabi sa bahay ng aking kamag-anak. Nagkuwentohan kami hanggang hating gabi kaya't tulog pa kami nang dumaan ang aming mga kasama. Maaga kaming nakarating sa Lagawe. Kinabukasan ng linggo. Nanghina ang loob ko sapagkat wala doon ang aking asawa na manggagaling sa Maynila. Ngunit sinabi ng aking tiya na: "Kumain muna tayo at saka ko na kayo ihehatid." Napalukso ako sa galak dahil hindi ko talaga alam ang papunta roon at ngayo'y mayroong maghahatid.

Walang nakakatakot sa kalsadang Lagawe-Bagabag kaya't hindi ko pinangangambahan ang anomang aksidente. Ang binabantayan ko lamang ay ang aking anak dahil sa sinasabi nilang nag-iiniksiyon. Nasa diyaryo ang tungkol sa nakabarong P.C. at nars na silang nag-iiniksiyon ng lason. Mayroon daw mga batang mamatay dito.

Napakainit noon nang makarating kami sa paliparan ng eroplano sa Bagabag. Sinundan namin ang paliparan ng eroplano ngunit wala palang daang papasok sa kinaroroonan ng mga bahay. Parang may bakod na nakapaligid dito. Naligaw kami ngunit wala kaming mapagtatanungan. Ilinibot ko ang aking paningin. Nakakita ako ng mga nagtatanim ng palay sa malayo. Sinabi ko sa aking mga kasama na bumalik kami at magtanong sa mga taong iyon at nang makapagsilong din sila sa lilim. Itinuro ng lalaki ang daan. Naku kaunting tiyaga lang pala ay naratnan na namin ito. Ngunit maganda ring karanasan iyon.

Pinawisan ako't sumakit ang aking mga paang namamaga.. Muli kong hinanap ang daang ito. Salamat nakita ko. Mabuti at nakasalubong ko ang isang pamilya na nagturo sa akin ng tahanan ng mga amerikanongnakatira sa Sagada. Masasaya sila at ako'y dumating. Ipinakilala nila ang kanilang bisita na Amerikano rin. Gumaan ang aking pekiramdam nang makainom ako ng malamig na tubig na ibinigay nila. Sinabi kong mayroon akong mga kasamang naghihintay. Pinatawag nila ang aking mga kasama at kami'y kumain. Nahihiya ako sapagkat ang mga amerikano'y hindi nagluluto ng sobra kung wala silang bisita. Sinabi ko ito sa kanila ngunit sinabi nilang marami silang inihanda. Kaya't nagmaneho ang bisita nilang lalaki at pinuntahan namin ang aking mga kasama. Nasarapan kami sa pagkaing Amerikano. Nahihiya ang aking kasama kaya't hindi niya inubos ang kanyang pagkain. Nagtaka pa siya dahil marunong magsalita ng igorot ang mga Amerikano. Pagbalik

namin sa Lagawe ipinagyabang niya sa kanyang mga asawa at mga kaibigan na nakasalo niya ang mga Amerikano sa Bagabag.

Kinabukasan ng Lunes, inihatid kaming mag-ina ng aking asawa sa Bagabag. Ginamit namin ang isang hiniram na dyip. Tumira kami sa bahay ng isang Amerikanong pansamantalang nagbakasyon sa Amerika. Ang sarap tumira sa bahay ng Amerikano.

Ang Pitong Oras Na Biyahe
Na Naging Labintatlo

Ang biyaheng mula sa Maynila papuntang Bagabag ay pitong oras. Ngunit nang pumunta ako roon ang pitong oras na ito ay naging labintatlo. Kung papaano ito nangyari ay siyang laman ng kuwentong ito.

Isang umaga sa buwan ng Setyembre dumating ako sa opisinang pinapasukan ko -- ang Surian ng Wikang Pambansa sa Kagawaran ng Edukasyon at Kultura. Ito'y nasa Maynila. Nang ako'y nag-aayos ng aking mesa tinawag ako ng aming direktor. Habang papalapit ako sa kanyang pintuan ay nagsimulang manginig ang aking tuhod. Alam ninyo, kapag may tawag ang direktor o kahit sinong nakatataas, karaniwang dahil sa isang pagkakamali. Gayon pa man paminsan-minsan din ay kapalaran ang naghihintay sa inyo. Napabuntunghininga

ako nang malaman ko na ganito nga ang naghihintay sa akin doon. Sinabi ng aming direktor na dadalo ako sa isang gawaing-kapulungan ng mga manunulat sa Bagabag.

"Sa wakas," sabi ko sa aking sarili. Matagal ko nang ibig magbakasyon sa aking trabaho ng kahit saglit man lamang. Ito'y tunay na grasya. Hindi ko namalayan ang aking pagsang-ayon. Dalawa ang alam kong daang papunta sa Bagabag kapag galing ka sa Maynila. Ang una ay ang daang Bagyo-Bontoc-Banawe at Bagabag. Ang italawa ay ang daang Cabanatuan-Bayom-bong. Hindi ko pa ito nakita kaya't naisip kong subukin.

Pagkaraan ng tatlong araw ay sakay na ako ng bus patungong Lamut, Kiangnan. Ito ang bus na dadaang Bagabag. Maaga kaming umalis. Pagkaraan ng ilang saglit naratnan namin ang hiwalayan ng dalawang daang ito. Hindi kami nakalalayo dito ay biglang huminto ang aming sasakyan. Nang sumilip ako sa bintana, Waw ang haba-haba ng

linya ng mga sasakyang naratnan namin. Nag-
sisiminto sila ng kalsada kaya't kailangang
halilinan ang pagdaan ng mga ito sa iisang
panig ng kalsada. Minalas naman kami. Kami
pa ang pinaghintay. Butas-butas pa naman ang
kalsada kaya't dahan-dahan ang pag-urong ng mga
ito. Parang namamasyal na magkasintahan. Naka-
kainip tingnan. Mangani-ngani akong babalik
para magdaan na lamang sa Bagyo. Ngunit kami'y
naghintay. Naghintay nang naghintay. Napa-
kainit pa naman. Para kang nasa pugon. Ang
mga bata'y nagsimulang umiyak, at hindi tuloy
malaman ng kanilang mga ina kung paano mapapa-
tahan ang mga ito. Ang mga lalaki naman ay
hindi mapalagay. Labas-masok sa bus. Samanta-
lang minamasdan ko ang kanilang pagkainip
hindi ko napigil ang pagtawa. Mangyari
naalaala ko tuloy ang isang mamang labas-
masok sa silid-anakan ng ospital at palakad-
lakad habang naghihintay sa pagsilang ng.

kauna-unahang supling. Nalimutan ko tuloy na ako'y nainip din sa paghihintay.

Maya-maya'y nagsisitakbong pepasok ang mga nagsilabas sa bus. Lahat ay nakatawa kaya't alam kong sa wakas ay aalis na rin kami. Habang patuloy ang aming sasakyan napansin kong marami sa kalsada ang hindi aspaltado. Parang kalsadeng Sagada-Dantay. Napakaalikabok. Ngunit ang kalsadang malapit sa malalaking bayan ay magaganda at aspaltado. Dito rin ay walang ibang natatanaw kundi mga palayan na malalawak. Hindi katakakang tawagin ito na bigasan ng buong bansa.

Ang kalsada ay lalong sumasama habang palapit kami sa Nueva Viscaya. Ang mga kalsada ay yari sa mga bundok na walang masyadong kahoy. Ito ang dahilan kung bakit sa kaunting ulan lamang ay gumuguho na ang lupa. Ito rin ang dahilan ng aming pagkabalam, at nagpahaba ng aming biyahe.

Ang una naming pagkabalam ay gawa ng malakas

na ulan na gumuho sa lupa. Samantalang linilinis ito ng bulduser ay naghintay kami sa loob ng bus. Hindi puwedeng makalabas. At hindi rin makadungaw sa bintana dahil sa lakas ng hangin at ulan. Dahil sa walang magawa natulog na lamang ako. Nagising ako sa lakas ng makina ng bus. Kami pala'y paalis pagkatapos ng dalawang oras ng paghihintay. Nang iwanan namin ang lugal na ito at lumayo-layo nang kaunti nakita namin ang bunton ng lupa na nakaharang sa kalsada. Gumagawa sila ng bago kaya't ang lupang galing sa ginagawa nilang ito ay siyang humarang sa dating daan. Ngunit hindi nagtagal ay lininis na rin ng bulduser.

Hindi nagtagal ay ang ikatlo naming pagkabalam. Ngayon naman ay pagpapalawak ng kalsada. Sinisimulan nila sa taas ng bundok ang trabaho. Pagkalalaking bunton ng lupa ang bumabagsak sa kalsada mula sa taas. Samantalang tinitingnan ko ito ay takot na takot ako. "Ano kaya kung bagsakan ang bus at ito'y mababaon," kako sa

loob-loob ko. Kapag ganito ang mangyayari mapapatulad na lamang kami sa mga Pilipinong ibinabaon ng mga hapon na buhay noong panahon ng ikalawang digmaan. Naramdam kong tumitindig ang aking buhok at balahibo sa takot. At nagdasal akong mabuti. Nang tumigil ang bumabagsak na lupa ay lininis din ito ng bulldoser.

Sa kabila ng mga panganib na ito'y masasabi ko pa ring sinuwerte kami sa pagkakaroon ng mga bulldoser na ito. Ang dahilan ay itong kalsada ay isa sa mga proyekto ng pangulong Marcos sa ilalim ng usapan ng bansang Pilipinas at bansang Hapon. Kaya't kapag nayari ang kalsadang ito tiyak na napakagandang daan ang kalalabasan nito. Kahimaniwari!!!

Gabi na nang makarating ako sa Bagabag. Ang pitong oras na biyahe ay natapos pagkaraan ng labintatlo. Ngunit nagpapasalamat ako't nakarating pa rin ako dito. Lalo akong nasyahan dahil ang taong sumalubong sa akin ay

napakabait. Dinala ako sa titirahan kong bahay
at ako'y napalundag nang ang aking makakasama ay
walang iba kundi mga gurong galing din sa Sagada.

Ang Init sa Bagabag

Walang bagay sa Sagada na maaaring paghambingan ng init sa Bagabag. Para akong pinipirito sa palayok. Kung maaari lamang ay magbabad ako sa tubig na parang pato lalong-lalo na kung tanghaling-ta-pat. Sa gabi ang lahat ng bintana'y bukas ngunit talagang napakainit pa rin. Ngunit ang hinahangaan ko rito sa Bagabag ay ang mga tao. Mababait sila. Kahit bukas ang lahat ng bintana'y wala kang dapat ipangamba o dapat katakutan. Isa pa nasisiyahan ako sa magandang pagsasamahan ng mga Filipino at mga Amerikano. Walang nakikiialam sa ginagawa ng bawa't isa. Sa ganito ako'y nakakepasok sa klase na kahit nakasyorts o di kaya'y naka tsinilas na lamang. Samantalang sa Sagada hindi ako maaring gumamit ng syorts dahil nahihiya ako sa aking mga binting parang paa ng kalabaw. Dito talagang masarap gumamit ng syorts dahil nga sa init.

Samakatuwid nakakainip sigurong tumira dito sa Bagabag kundi lamang sa malapit na Swimming pool, sa bintilador, ang malamig na inumin na nanggagaling sa ripridyeretor, sa dami ng tubig at bukod sa lahat ang mababait na tao.

Ang Palengke sa Bagabag

Ang palengke sa Bagabag ay may pagkakaiba dito sa atin. Ito'y mas malaki. Lahat ng bagay na nabibili ay mayroon kagaya ng isda, karne, dilata at iba't-ibang klase ng gulay. May mga gulay dito na wala sa atin. Halimbawa ang mga talong na halos kasinlaki ng pamalo sa bola. At ito'y murang-mura. Sampong malalaking talong ay nagkakahalaga ng sampong pera lamang. Mayroon ding balatong na pagkahaba-haba. Maaaring tatlo o apat na balatong sa atin ang haba. Napakarami ang mga saloyot na napakasarap sa mga Ilokano ngunit katulad lamang ng sibsibit sa atin. Walang gaanong prutas maliban na lamang sa saging na iba't ibang klase.

Noong una kong pagpunta rito ay hindi ako gaanong nagtaka dahil ang palengke sa Maynila na pinu-puntahan namin ay ganito rin. Mas malaki pa. Ngunit ang kasama ko ay nagulat. Hindi niya

napigil ang tumawa. Nang tanungin ko kung ano ang kanyang tinatawanan ay ang nakikita pala niyang ginagawa ng mga tindera. Kayo man siguro ay matatawa rin kung makikita ninyo sila. May iba diyan na halos parang lubo ang kanilang liig sa kasisigaw. Kung isda halimbawa ang kanilang itinitinda ay nagsisisigaw sila ng: "Isda, isda. Bili kayo ng isda. Sariwang-sariwa at lumulukso pa."

Mayroon ding nagtitinda ng karne na nagsisiawit ng pagkelakas-lakas. "Karne, karne. Sariwang karne. Bili kayo. Pag-ayaw pa kayong magsilapit mauubusan kayo ng maiuwing karne."

Nakakatawa talaga. At nakakabingi rin. Kung lalapit ka halimbawa sa isang tindera at biglang sisigaw sa iyong tainga para bagang may humarang na kung ano sa inyong pandinig. Mayroon ding ibang tindera na nakakainis. Minsan nang ako'y nagtatanong ng halaga ng isang bagay bigla na lamang isinigaw ang presyo. Inis na

inis ako dahil parang bingi ang kanyang kinakausap.
Sa inis ko'y kamuntik ko pang tikumin ang kanyang
bibig. Ngunit umalis na lamang akong walang bini-
ling kahit ano.

Ganito ang mga pangyayari sa malalaking pa-
lengke. Hindi kasiya-siya ang mamili. Nakaka-
pagod, nakakabingi at minsan nakakahilo sa
dami ng tao.

Kung Nagkakaisa Tayo, Lalo Tayong Malakas

Ang baryo ng Bogang ay nakakaawang tingnan pagkatapos ng sunog. Walang masyadong taong kumikilos. Nakakalat ang mga ari-arian. Ang mga tao ay natutulog sa labas. Sa buong maghapon ang mga ito'y nangakaupo lamang sa lugal na dating kinatatayuan ng kanilang mga bahay. Ayon sa paniniwala rin ng mga taga-roon, masama ang makitira sa ibang bahay. Masama pati mag-uwi ng kahit anong bagay na galing sa sunog. Sa ganitong paniniwala kailangang-kailangan ang pagkakayari ng mga bahay na nasunog sa lalongmadaling panahon. Ngunit sa laki ng nasunog matatagalan bago ito maisaayos. Lalong-lalo na at kakaunti ang mga tao roon.

Ngunit ang mga bagay na mahirap gawin ay nagagawa kung may pagkakaisa. Ang pagkakaisang ito ang nakapagpapalakas.

Kinabukasan ng sunog na iyon nagtipon-

tipon ang mga lalaki sa baryo. Pinag-usapan nila, kung ano ang magagawa sa kabutihan ng khat. Ito ang simula ng kanilang pagkakaisa. Pagkatapos ng pulong na iyon ay nagsiuwi sila at sinabi nila sa kanilang pamilya ang pinag-usapan sa pulong.

Ang mga lalaki ang mamamahala sa pagpapatayo ng mga bahay. Ang bawa't isa ay nanguha ng itak, panali at kahoy na pangkarga. Pagkatapos ay naghiwa-hiwalay sila. Ang iba ay nanguha ng kogon. Ang iba naman ay nanguha ng kahoy. Mayroon ding nanguha ng lolo at oway. Ang mga ito ang mga pangangailangan sa paggawa ng bahay. Ang mga matatadanna hindi makakabuhay ng mabigat ay naroon ding tumutulong. Sila ang nagtatali ng kogon.

Ang mga babai ay ganoon din. Ang iba sa kanila ay naghanap ng mga kamote at gulay. Pagkauwi nila sa nga ito'y linuto naman ng ibang pulutong. Ang iba naman ang namamahala sa pagsasaayos ng mga nakakalat na mga ari-arian. Ang mga matatanda ay tumulong sa pagtatalop ng kamote o di kaya'y

nag-alaga ng kanilang mga apo.

Ang mga bata ay hindi nalibre sa mga gawain. 'Yong may gulang na apat o lima na kadalasa'y naglalaro lamang ay nautusang mag-alaga rin ng kanilang makilili na kapatid. Ang matanda-tanda nang kaunti na nakabitbit ng baldi ay tumulong sa pag-igib ng tubig. Ang mga dalaga't binata ay nanguha ng bato sa ilog. Ito'y kanilang ginamit sa datil at sa bahay ng baboy.

Ang pagtulong ng mga taga-labas ay hindi rin makakaligtaan. Ang mga eskuwela halimbawa sa Saint Mary's, Sagada ay nagsipagdala ng mga kohon at kahoy. Ang mayor at ang ibang tao na may pusong makatao ay gumawa ng paraan para makahingi ng tulong sa ibang lugal kagaya ng Bagyo o Manila. Ang mga taga-Bogang na pumunta sa ibang lugal para maghanapbuhay ay nagsiwi ng mga pagkain, damit at mga kumot.

At lalong kahanga-hanga ang tulong ng mga Amerikanong nakatira sa lugal na iyon. Marami

silang ibinigay na kailangan ng mga tao. Ngunit ang pinakamahalagang tulong na ginawa nila na maaaring hindi nakikita ng karamihan ay ang kanilang walang hanggang pananalangin sa ikabubuti ng lahat. Ito sana ang lalong magpatingkad sa ating pagkakaisa at makapagbukas sa ating mga tainga para makinig sa kanilang itinuturo tungkol sa Diyos.

Kung wala tayong pagkakaisa noong panahon na iyon, kung bawa't isa'y kanya-kanya ang gawa, maaaring naging buwanan ang sandaling pagsasaayos natin sa ating lugal. Kaya't kung mayroon tayong pagkakaisa tiyak na lalo tayong malakas.

Ang Bagyo na Hangin Lamang

Nakakita na ba kayo o nakaranas ng bagyo na hangin lamang? Sa Sagada, ang alam nating bagyo ay magkasamang malalakas na ulan at hangin, o di kaya'y napakalakas na ulan lamang.

Isang Sabado nang umaga, ang amerikanong piloto ng mga linguists sa Bagabag ang nagsabing magsihanda raw kami dahil may darating na bagyo. Ang dating nito ay ikawalo sa kinabukasan nang gabi. Ngunit ang ikinuwento niya ay tungkol sa malakas na hangin, kaya't hindi namin ito masyadong pinansin. "Anong nakakatakot sa hangin lamang? Ang malakas na ulan ang nakakatakot marahil sa mga hindi marunong lumangoy lalo na't bumaha." Kami'y napatawa lamang. "Takot pala ang mga piloto sa malakas na hangin."

Nang hapon ding iyon ay nagsikilos sila para ayusin ang kanilang mga bahay. Ang mga babae ay namalengke at bumili ng lahat ng

kanilang pangangailangan. Ang lahat ng mga kagamitang babasagin sa tokador ay ibinaba nila sa sahig. Ang mga bagay na nasa labas ay ipinasok. Binantaan nila kaming lumipat ng tirahan at sumamadaw sa malaking bahay na yari sa siminto. Ngunit hindi rin kami kumilos. Maya-maya'y nakita ko silang naglilipatan na daladala ang kanilang mga kumot at kutson. Nangamba na rin ako. Tinanogn ko ang piloto kung gaano kalakas ang bagyong ito. Sinabi niya sa akin na "ang bagyo ay nasa dagat pa ngunit may bilis na 300 na kilometro bawat oras. Kung tutuloy ito sa atin ay kaya niyang ilipad ang mga bahay, mga tao at hayop." Ay naku! Napakalakas namang hangin iyan! Ang alam kong takbo ako. Sinabi ko sa aking kasama na magsara na kami ng mga bintana. Ang lahat ay takot na takot dahil malapit kami sa Casiguran, Quezon na unang babanggahin ng bagyo.

Nang ika-pito at kalahati kinabukasan, linggo

noon, magkaisang nanalangin ang lahat na naroroon. Hiningi namin sa Diyos na iligtas kami sa bagyo. Hindi pa kami nakauwi ay narinig namin ang malakas na ingay ng hangin. Magdamag ang hangin walang kasinlakas sa atin. Mayroong parang taong sumisipol. Mayroong parang ingay ng fire trak o trak ng mga polis. Mayroong katulad ng eroplano kung maghuhulog ng bomba. At mayroong parang asong tumatahol. Ang mga puno sa likod ay nagwawasiwas. Ang mga bahay ay nagngingitngit na parang lumilindol. Mayroon din parang ingay ng motor sa kiskisan ng palay o motor ng trak na papaalis. Nakakatakot talaga sa gabing yaon. Hindi ako nakatulog. Inggit na inggit ako sa aking kasamang dalaga sapagkat himbing na himbing ito. Ibang-iba talaga ang pakiramdam ng isang inang malayo sa mga anak lalo na sa ganitong panahon.

Ganito pala ang bagyo na hangin lamang sa mga lugal na mababa. Kami'y nagpapasalamat sa Diyos at nasagot niya ang aming dalangin. Nag-iba

ang daan ng bagyo. Ito'y nagtungo sa Aparri
kaya't ang hangin dumating sa Bagabag ay tuma-
takbo ng 110 kilometro lamang bawat oras sa halip
na 300. Nagpapatunay sa kapangyarihan ng dala-
ngin lalo na't taos-pusong ginagawa.

Kung Naroon Kayo Nang Mahulog

Sa Bangin Ang Bus

Marami ang nagsasabing ang mga aksidente ay nangyayari tuwing bakasyon ng mga nagsisipagalar, pasko, bagong taon at iba pang mahal na araw. Bagama't hindi lahat ay karamihan nga naman ang aksidenteng nagaganap sa mga ganitong panahon.

Noong unang araw ng Enero, 1972, isang kakilabot na aksidente ang naganap. Isang Dangwa bus na galing sa Tabuk papuntang Bontoc ang nahulog sa bangin. Tatlo po't dalawang tao ang namatay at mahigit na tatlo po naman ang sugatan. Isa sa mga sugatan ay pinsan ng aking kabiyak. Nagbakasyon siya noon at pabalik na siya sa Bagyo upang ipagpatuloy ang kanyang pag-aaral.

Bagong taon noon at madilim pa nang dumating ang isa kong kamag-anak na pari sa bahay. "Maghanda kayo. Sasama tayo sa Bontoc," ang sabi. Sa pagkakasabi'y alam

kong masama ang pangyayari. Maaaring may namatay o di kaya'y may nasugatan. Nang makasakay kami ay sinabi niya na mayroon nga kaming kamag-anak na naaksidente.

Pagdating namin sa ospital ng Bontoc ay marami na ang mga tao. Narinig namin ang mga dumadaing dahil sa sakit ng sugat. Hinanap namin kaagad ang aking pinsan. Nakita namin siyang ginagamot. Wala na siyang malay. Hindi makapagsalita at hindi rin makakilos. Sugatan ang isa niyang kamay at durog ang mga boto. May sugat din siya sa liig na malapit na sa kanyang lalamunan. Malambot ang kanyang ulo gawa marahil ng pagkakabunggo nito. Sa tingin ko'y walang makapagsasabi kung mabubuhay pa ito. Ang iba sa amin ay nangag-iyakan sa awa. Mabuti na lamang at nakapagpigil ako.

Gabi na nang siya'y matauhan. Naramdaman na niya ang kirot ng kanyang sugat. Kung may namumukhaan siya sa mga nagbabantay ay biglang umiiyak. Marahil naaawa sa kanyang sarili. Nang makita niya ako tinenong niya ang kanyang kalagayan. Mangiyak-iyak ako nang sabihin ko sa kanyang "huwag, kang mag-alaala. Magpasalamat tayo sa Diyos at iniligtas ka Niya." Naisip naming humingi ng pampatulog na tabletas dahil tuwi-tuwi na'y umiiyak.

Kinabukasan, dumating ang kanyang ama. Ako'y habag na habag sa kanya sapagka't nagpupumilit siyang magpigil ng sarili. Paglapit niya sa kanyang anak ay napaluha siya. Ang kanyang anak naman ay napa-daing sa sakit at saka umiyak. Ang lahat ay nangag-iyakan. Ako'y dali-daling lumabas.

Magtatanghali na nang idating nila ang

mga bangkay ng mga namatay sa pook an pinang-yarihan ng aksidente. Nalaman naming apat sa mga iyon ay taga-Sagada. Maya-maya'y may dumating na maraming kahoy. Pinagawa kami ng mga kabaong. Lahat ay nagsikilos at parang paktorya ito. Habang nagtratabaho kami ay inilipat ang akingpinsan sa ospital ng Sagada. Doon ipinagpatuloy ang paggamot sa kanya hanggang lubosang gumaling.

Masama sa aking pakiramdam ang iwanan ang mga nangamatay kaya't nagpatuloy ako sa pagtulong. Pagkatapos ay iniuwi namin ang mga taga-Sagada. Malalim na ang gabi nang makarating kami sa Sagada.

Pagod na pagod ako nang makarating ako sa bahay. Sumasakit ang aking katawan na para ko ring nararamdaman ang sakit ng mga sugatang aking nasaksihan. Nasabi ko sa aking sarili: "Kung isa ako sa mga sakay ng bus na iyon, ano kaya ang nangyari sa

akin? Isa kayā ako sa mga namatay - o
isa sa mga sugatan? Mula noon hangga't
maaari ay ainiwasan ko ang pagbibiyahē
kung bakasyon o sa mga mahal na araw.

Multo? Hindi Yata

Ako'y magsisiyam o magsasampong taong gu-
lang noon. Alam ko nang magluto. Alam ko ring
magbayo ng bigas at magpakain ng baboy.

Maalaala ko nang minsang nagbabayo akong
magisa. Ang aking mga magulang ay nasa bukid
at hindi pa sila umuwi. Dumidilim noon kaya't
ako'y nagmamadali sa aking ginagawa. Samantalang
ako'y nagtatahip bigla akong nakakita ng isang
tao. Akala ko'y isa sa aking mga kaibigan
kaya't hindi ko pinapansin. Ngunit nang ta-
wagin ko bigla siyang nawala.

Nag-isip ako nang malalim. Ang aking buhok
at balahibo'y nangagsitayo na parang nagtuturo
sa taas. Sa takot ko'y tumakbo ako sa loob ng
bahay at sinimulan kong magsaing. Naisip ko na
marahil ang aking nakita'y multo lamang.

Nang kumukulo na ang aking sinaing nakakita
ako uli ng tao sa aking kaliwa. Isang tao pero
may takip sa ulo. Naramdaman ko uling tumatayo

ang aking buhok sa takot. Nagsimula na ring-
manginig ang aking katawan. May multo kayang
sumusunod sa akin?

Dahil sa takot ko ay hindi ako nakatagal
kaya't bigla akong tumalon sa bintana. Mabuti't
maliwanag pa sa labas.

Ngayon, parang panaginip na lamang iyon.
Ngunit maalaala ko pa rin noong ako'y takot
na takot. Multo kaya ang aking nakita? Hindi
ko pa rin matiyak hangga't hindi pa ako
makakakita ng katulad noon.

Nang Ako'y Himatayin sa Takot

Hanggang ngayon hindi ko malilimutan noong ako'y takot na takot. Marahil nasa ikaapat na baitang ako noon sa mababang paaralan. Nakatira kami noon sa Lepanto. Doon sa Lepanto ay may bundok na pinagkukunan namin ng ginagawang walis na tambo. Palagi kaming lumiliban sa klase para kumuha lamang ng mga ito.

Malapit sa bundok na iyon ay may swimming pool. Sadyang ginawa ito ng kompanya para sa libangan ng mga taong nagtrabaho roon. Malapit ito sa ilog. Ito'y napakalalim. Ayon sa sinasabi ng mga tao kahit daw tatlong matatangkad na mama ang tatayo dito na patong-patong ay mas mataas pa rin ang tubig. Sa tabi naman ay may malaking gripo na pinag-aagusan ng malaking tubig. Dito naliligo ang mga taong hindi marunong lumangoy. Kilalang-kilala ang lugal na ito. Bago kami nagsisiwi galing sa

pangunguha ng tambo ay hindi maaring hindi muna kami maligo sa swimming pool.

Isang araw, nang ang lahat ay may dala-dala nang tambo dumaan nga kami sa pool. Masarap doon at walang maraming tao. Nang makarating kami doon lahat-lahat ng marunong lumangoy ay nagsipagtalon sa tubig. Lahat ay masasaya. May ibang parang itik. Mayroon namang parang palaka. Ang iba naman ay naghahabulan sa tubig at nagpapaligsahan sa lungoy. Ako'y isa sa mga batang nakaupo sa tabi ng pool at nanonood.

Tuwang-tuwa ako na nagmamasid sa mga nagpapaligsahan. Nang walang anu-ano'y may biglang tumulak sa akin sa tubig. Nabigla ako at hindi tuloy ako makahinga. Sinikap kong gawin ang lahat ng aking naisip. Isinika ko ang aking mga paa. Ang aking mga kamay ay akin ding iginalaw. Ngunit sadyang nalulunod ako. Lalo akong nahintakutan. Maya-maya'y naramdaman kong may

humawak sa aking baywang. Ang aking katawan ay parang gumagaan at unti-unting lumitaw sa tubig. Ilinabas ako ng aking taga-pagligatas at dinala ako sa may buhangin. Nang ibaba niya ako nanghihina na ang aking katawan. Ang pakiramdam ko'y para akong galing sa mahabangmahabang paligsahan sa pagtatakbo. Nanginginig ang buo kong katawan. Ang kaba ng aking puso ay mabilis at mabigat na parang may nagbabayo sa loob. Binantayan ako ng lahat hangga't bumuti-buti ang aking pakiramdam. Huminto ang kaba ng aking puso.

Maya-maya'y lumapit ang nagtulak sa akin. "Ikinalulungkot ko ang nangyari. Hindi ko talaga alam na hindi ka marunong lumangoy." Halatang takot na takot rin dahil hindi makatingin sa akin.

Pagkatapos pinuntahan ko rin ang aking taga-pagligtas. Yinakap ko siya at sa tuwa ko'y para ko nang durugin ito sa mahigpit kong yakap. "Kailan ma'y hindi ko malilimot ang pagkakaligtas

mo sa aking buhay," nasabi ko na lamang. "Hindi ko tuloy maubos-maisip kung papaano kita pasalamatan."

Nang Ako'y Napahiya

Ang buhay ko noon sa kolehiyo ay isang malaking sakripisyo. Ang perang pinadadala ng aking mga magulang ay tamang-tama sa pambili ng bigas, gulay, tuyo, asin, asokal at tsa. Mahirap ang aking mga magulang kaya't ang payo nila sa akin ay pagpasinsiyahan ko raw ang anomang mayroon. Ang mahalaga ay ang makapag-aral ako.

Isang hapon pagkagaling ko sa klase inabutan ako ng karne ng isa kong kasama sa dormitoryo. At ang sabi: "Ibinibigay ito sa inyo ng inyong kapitbahay sa Sagada." Masaya ko namang tinanggap at dali-dali kong isinalang. Matagal akong hindi nakatikim ng karne kaya't hindi ako makapaghintay.

Nang linuluto ko ito ay dumating ang aking kapitbahay. Kukunin daw niya ang karne na pinatago niya. Naku po!! Ang babaing nagabot sa akin ay nagkamali. Hiyang-hiya ako.

Para akong suso na napaurong sa sariling
kartutso. Ako'y humingi ng paumanhin at
sinabi kong babayaran ko ang karne ngunit
ang aking kapitbahay ay isang mabuting
Kristiyano na umiibig sa Diyos. Nain-
tindihan niya ang aking damdamin.